

GUSTÁV MURÍN

POVSTANIE

60 DNÍ NÁRODA

I.

AUGUST - ČAS PRÍPRAV

Gustáv Murín

POVSTANIE

60 dní národa

I.

August - čas príprav

Autor ďakuje Literárnemu fondu za finančnú podporu zberu a spracovania materiálu pre toto dielo. Významnou pomocou bola aj možnosť začať prácu na rukopise v prajnom prostredí DSS Timrava na Peknej Vyhlíadke, za čo touto cestou ďakujem jeho osadenstvu vedenému pani J. Krolákovou. Bolo mi umožnené tiež dokončiť tento rukopis v Domove Ivana Stodolu a jeho osadenstvu na čele s pánom M. Kollárom ďakujem za vytvorenie ideálnych pracovných podmienok.

Autor zvlášť ďakuje pánovi ing. Ivanovi Christovovi
a jeho firme Metrodat, s.r.o.
za finančnú podporu vydania tejto knihy.

Autor ďakuje tiež za ústretovosť pri získavaní pramenného materiálu Univerzitetnej knižnici v Bratislave (menovite generálnej riaditeľke Ing. Silvii Stasselovej a PhDr. Marte Záhradníkovej), Mestskej knižnici Ľudovíta Vladimíra Riznera v Novom Meste nad Váhom (menovite riaditeľke Marte Stuparičovej), Vojenskému historickému ústavu v Bratislave (menovite PhDr. Petrovi Šumichrastovi, PhD., riaditeľovi odboru vojensko-historických výskumov, a zvlášť doc. PhDr. Jozefovi Bystrickému, CSc.) a Mestskej knižnici Vysoké Tatry (menovite vedúcej Janke Kapustovej a vtedajšiemu vedúcemu oddelenia pre kultúru Mestského úradu Vysoké Tatry Jánovi Bendíkovi).

Významnú mediálnu podporu tomuto knižnému projektu poskytl, Mgr. Branislav Ondruša Martin Krno z periodika *Bojovník*.

Aj historické udalosti majú svoje paradoxy. Málo sa vie, že vznik Slovenského štátu odsúhlasili poslanci Snemu slovenskej krajiny demonštratívne povstaním! Povstaním ten štát o päť rokov neskôr fakticky aj zanikol...

Táto kniha nie je historický spis. Dôraz je na príbehovú stránku výnimočnej historickej udalosti Povstania, aby sa tak čitateľ vcítil do udalostí tých dní. Je to akýsi tretí rozmer histórie, aj za cenu, že tu nepátrame po historicky presných údajoch. Pamätníci si niekedy udalosti pletú, dokážu spojiť dve naraz a častokrát som pri spracovávaní najmä v knihách narazil na upozornenie odborného recenzenta, že pamätník sa mýli. Sám som na takéto rozpory prišiel, napríklad:

Samotný veliteľ povstaleckého letectva, vtedy major Jozef Tóth, po rokoch tvrdil, že pri prilete Američanov mu ich veliteľ kládol na srdce, aby určite zničili stíhačku Mustang, ktorá núdzovo pristála na Troch Duboch. Vraj preto, že má pod ľavým krídlom radar?! Pritom v tej dobe žiadna jednomiestna stíhačka nemala radar, pretože ho musel obsluhovať druhý člen posádky...

Festival omylov nájdeme aj v spomienkach letca Jozefa Modrovicha, podľa ktorého bol svedkom unikátnej záchrany sovietskeho dopravného lietadla. To malo problémy s pravým motorom a vraj preto pristáli bez svetiel na neznámom letisku Mokrad'? Vezení parašutisti vraj utvorili kruhovú obranu lietadla a odrážali nájazdy nacistov. Pritom vojaci v lietadle nemajú zo zásady ostro nabitú zbraň, aby nedošlo k nehode (u Nemcov boli zbrane pre parašutistov dokonca zhadzované vo

zvláštnych kontajneroch, takže samotní parašutisti ich najskôr po dopade museli nájsť). Jediný, kto by vedel paľbou chrániť lietadlo uprostred nepriateľského letiska bol palubný strelec guľometom vo vežičke na chrbte lietadla, ale o tom nie je v spomienke ani slovo.

Vrcholom je potom tvrdenie, že druhý sovietsky pilot opravil na mieste, v tme, prasknutú olejovú trubičku, pričom nie je jasné, ako by to dokázal pri bežiacom motore. A, ak by ho vypli, ako by ho potom zase naštartovali? Modrovich tvrdí, že v tú noc mal službu, keď sovietski letci napokon na letisku Tri Duby úspešne pristali. Pritom sa mýli aj v iných ním spomínaných udalostiach.

Do tretice máme „svedectvo“ pilota Matúška od 1. čs. stíhacieho pluku o ich prvej bojovej akcii – útoku na nacistami obsadené letisko v Piešťanoch. Je obecné známe, že stíhači útočili len palubnými zbraňami, pretože bomby síce pre nich Sovietsi dovezli, ale rozbušky k nim omylom vzali na letisku v tme partizáni. V rozpore s tým Matúšek tvrdí, že „všetky lietadlá mali bomby“ a tie (neexistujúce!) vraj zhodili a to na „bombardéry“ (ktoré tam neboli!). V skutočnosti bolo overené zničenie šiestich nemeckých stíhačiek Me-109 na zemi. Matúšek ich odhaduje na sedemnásť (teda skoro trojnásobok!). Jediné v čom sa tento pamätník zhoduje s realitou je, že útočiacich lavočiek bolo osem. Pri havárii stíhačky jeho kolegu Řezníčka, tvrdí, že bombardovali väznicu v Ružomberku (čo žiadne dôveryhodné pramene neuvádzajú), hoci v skutočnosti boli vyslaní proti nemeckému Ju-88. Pri odlete zo Zolnej vraj videl na vlastné oči, ako tam horeli americké fortresy (teda „Lietajúce pevnosti“), čo tam vraj uviazli po núdzovom pristátí. To už je naozaj čistá fantazmagória (ani jeden tam neostal a ani nepristál

núdzovo), takže sa editor publikácie „Pamäť ľudu 3“ už nezdržal a tento nezmysel v poznámke pod čiarou opravil. No a vrcholom je, keď v jedných spomienkach uvádza, že po jeho núdzovom pristáti a dvojdňovom blúdení horami ho zachránili v cigánskom tábore, kde ho ponúkli pečenými zemiakmi („Pravdu vám poviem, nikdy som nič lepšie nejedol ako tie horúce zemiaky, spolu zhorené“), v iných však tvrdí, že tie zemiaky odmietol, že nič nepotrebuje... A potom verte pamätníkom...

Čo sa dá povedať napríklad aj na to, že o dramatickom priebehu boja pancierového vlaku „Hurban“ pri Čremošnom je pripisovaný rozhodujúci rozkaz veliteľa nadporučíkovi Kuklišovi, hoci ten bol kapitánom a velil pancierovému vlaku „Masaryk“, ktorý tam nebol. Takže na danom mieste v danej dramatickej chvíli jednoducho nemohol byť!

A čo už sa dá povedať o tom, že podľa osobných pamätí plukovníka Marka tento zastavil osamelého majora Vesela, ktorý tvrdil, že ustupuje od Ružomberka, „lebo ho všetci opustili“, ale opak sa ukázal pravdou. To sa stalo 5. septembra. Ale podľa spomienok podplukovníka Černeka sa ten istý Vesel na tom istom mieste vyhováral tými istými slovami, ale o deň neskôr! Zdá sa, že dejiny majú zmysel pre humor, lebo to už vyzerá tak, že si Vesel pre veľký úspech svojej „one-man-show“ zopakoval?! Ibaže za tých 24 hodín sa na tomto mieste udialo toľko iných dramatických scén, že sa tu jeden z pamätníkov naisto mylí minimálne v datovaní...

Ostáva teda dilema – veriť, či nie? Odpoveď je pre túto povstaleckú epopej prostá – príbehy sú skutočné. Na rozdiel od faktických údajov si

totiž dej konkrétnej udalosti vieme vybaviť spoľahlivejšie práve preto, že nás vedie postupná časová os danej udalosti. Môžeme si teda popliesť deň, kedy sa udalosť stala, ale už samotný dej je príliš komplikovaný a plný detailov, aby si ho niekto naschvál vymýšľal, keď ide naozaj len o spomienky. Aj preto je Povstanie v príbehoch tým najlepším, čím sa mimo historickej spisby môžeme k tejto unikátnej historickej udalosti našich národných dejín priblížiť. Nech sa páči, vstúpte...

KTO BOL KTO V SNP

Slovenské národné povstanie je základným kameňom moderného slovenského národného hnutia k svojprávnosti v spoločenstve demokratických štátov. Bola to jediná politicky prezieravá cesta k prezentácii Slovenska, ako svojbytnej a demokratickej krajiny. SNP zapísalo Slovensko na svetovú mapu tak rázne a jasne, že ho odvtedy nikto nemohol prehliadať a nedokázal z nej už ani vymazať...

Od tejto výnimočnej historickej udalosti slovenského národa ubehlo už 78 rokov. To je rozsah už troch generácií, čo nezažili hrôzy svetovej vojny. Práve preto táto kniha nehovorí primárne o vojenských operáciách, ale o ľudských osudoch, do ktorých vojna tak brutálne zasiahla. Povieme si o statočných, aj zbabelých, o milosrdných, aj ľudských beštiách, o nečakaných humorných situáciách i ešte nečakanejších podobách vojnovnej tragédie. Najskôr si ale musíme predstaviť aktérov tejto výnimočnej historickej udalosti slovenského národa. Pretože oni boli hýbateľmi dejov, ktoré našich obyčajných hrdinov priviedli k statočným a iných k zbabelým činom, k aktom milosrdenstva, aj k tým beštiálnym. Dobré sa im prizrite, budete o nich počuť v tejto veľkej epopeji často a o niektorých až do konca...

Adam, František, kapitán (*4. 10. 1915 Rožňava – †13. 4. 1992 Rožňava), kapitán útočnej vozby, veliteľ improvizovaného pancierového vlaku. Po vypuknutí Povstania prešiel pred odzbrojením dvoch

východoslovenských divízií do Slanských vrchov a 31. 8. 1944 sa následne pridal k partizánskej skupine „Čapajev“. V rámci nej neskôr bojoval v oddiele „Bohdan Chmeľnický“. Štáb skupiny ho ustanovil za veliteľa jej tankových síl. Organizoval obranu Hermanovskej doliny. Dňa 4. 9. 1944 zahnal postupujúcich Nemcov od Hermanoviec, po ich rozhodujúcom útoku o tri dni neskôr zabránil obkľúčeniu oddielu a úspešne organizoval ústup do okolitých lesov. Rozpadu skupiny však nezabránil, na čo 13. 9. 1944 odišiel na povstalecké územie k 1. čs. armáde. Tu bol 21. 9. 1944 ustanovený za veliteľa improvizovaného pancierového vlaku č. 1 „Generál M. R. Štefánik“. Pod jeho vedením boli viackrát podniknuté nájazdy na nepriateľské predné línie a podporené útoky vojakov s partizánmi. Osádka vlaku zasiahla po prvýkrát do bojov 5. 10. 1944 pri Starej Kremničke, kde presnou delostreleckou paľbou podporila protiútok povstalcov. Vlak úspešne zasiahol do bojov aj pri Žiari nad Hronom, Jalnej, Hronskej Dúbrave, 18. 10. 1944 pri Krupine a dva dni nato aj pri Dobrej Nive, kde sa výraznou mierou podieľal na zastavení nepriateľského postupu. Dňa 25. 10. 1944 osádka vlaku pod jeho velením ako posledná opustila Zvolen, presunula sa do Ulmanky, odkiaľ po znehodnotení všetkých zbraňových systémov a zariadení vlaku prešla na partizánsky spôsob boja.

Bagar, Andrej (* 29. 10. 1900, Trenčianske Teplice – † 31. 7. 1966, Bratislava), slovenský herec a divadelný režisér. Vďaka nemu malo SNP aj svoju divadelnú scénu. Založil totiž Frontové divadlo, ktoré aktuálnymi skečmi a humornými scénkami zdvíhalo morálku povstalcov, napríklad aj v poľných nemocniciach. Po oslobodení bol do

roku 1951 umeleckým riaditeľom SND. Od roku 1950 až do svojej smrti bol tiež pedagógom a rektorom VŠMU. Po ňom je pomenované Divadlo Andreja Bagara v Nitre.

Beneš, Edvard, prof. PhDr. et JUDr. (* 28. 5. 1884, Kožlany, Rakúsko-Uhorsko – † 3. 9. 1948, Sezimovo Ústí, Česko-Slovensko), český politik, diplomat, právnik a filozof, zastával popredné miesto v prvom česko-slovenskom odboji a následne viaceré vrcholové štátne funkcie v Česko-Slovensku – funkciu ministra zahraničných vecí (1918 – 1935), predsedu vlády (1921 – 1922) a prezidenta (1935 – 1938 a 1939 – 1948). V rokoch 1939 –1945 bol vedúcim predstaviteľom druhého česko-slovenského odboja (od roku 1940 oficiálne titulovaný ako prezident, hoci sa tejto funkcie rok pred tým dobrovoľne vzdal). K Slovensku mal ako čechoslovakista prezieravý vzťah. Aby mal SNP pod kontrolou, vyslal do Banskej Bystrice z Londýna generála Rudolfa Viesta, ale povstalcov nechal vykrvárať bez výraznejšej pomoci západných Spojencov. Beneš teda Povstaniu nepomáhal, zato výdatne intrigoval. Tak napríklad, keď veliteľ 2. paradasantnej brigády žiadal doplniť jeho jednotku o približne 850 vojakov, ktorých by začlenil do jednotiek, ktoré utrpeli bojmi na Dukle. Povstalecké velenie ponúklo francúzsky oddiel, ktorý sa už osvedčil. Tomu zabránila Benešova vláda s argumentom, že Francúzsko nás v Mníchove pred vojnou zradilo, hoci tu išlo o Francúzov, ktorí to jasne odčinili nasadením vlastného života a ich nasadenie podporoval aj vodca Slobodných Francúzov de Gaulle. Intriga bola silnejšia a para-brigádu nakoniec posilnil partizánsky oddiel „Baťovcov“ pod velením Jozefa Trojana...

Berger, Gottlob, generál (* 16. 7. 1896 Gerstetten, Württemberg - † 5. 1. 1975 Stuttgart), SS-Obergruppenführer, vojnový zločinec, ktorý od polovice februára 1943 bol ako styčný dôstojník H. Himmlera v postavení štátneho tajomníka ministerstva pre okupované východné územia. Počas návštev na východných okupovaných územiach sa údajne viackrát zúčastňoval alkoholických a sexuálnych orgií organizovaných O. Dirlewangerom, ďalším vojnovým zločincem, spolu s ktorým obsadzovali Slovensko. Vyhlásil, že Povstanie porazí v priebehu niekoľkých dní. Keď pochopil, že proti nemu stojí národ odhodlaný bojovať, zmenil stratégiu a snažil sa postupne ukrajsť z povstaleckého územia. Keďže postup jeho vojsk nebol dosť rýchly a najmä ríšsky protektor K. H. Frank tlačil na skorú likvidáciu Povstania, ktoré bolo nebezpečným príkladom pre protektorát Čechy a Moravu (kam už spomínaný Beneš vysielal skupiny výsadkárov, ale nikdy žiadne zbrane pre ich povstanie), Berger bol vymenený. Po vojne bol v Norimbergu odsúdený na 25 rokov väzenia, ale bol prepustený už v roku 1951, aj keď jeho podriadení na Slovensku napáchali horibilné zverstvá. Jozef Tiso ho ako slovenský prezident za to dokonca vyznamenal.

Bratia v Povstaní: Na malom Slovensku bol vtedy takmer každý s každým rodina, kamarát, či známy, alebo aspoň chodili do jednej školy a keď nič iné, tak boli z jedného mesta, či dediny a keď ani to, tak ich spájalo aspoň to, že boli Oravci, či Spišiaci, Liptáci, či Záhoráci...
A predsa máme aspoň tri kuriózne prípady bratov.

V prvom rade sú to bratia Veselovci: Milan, Miloš a Mirko – všetci ako dôstojníci významne prispeli k Povstaniu (podrobnejšie v samostatnom hesle).

Bratmi boli aj generál Rudolf Viest a jeho brat Ivan. Ivan Viest bol počas SNP na Povereníctve pre železnice v Banskej Bystrici zodpovedný najmä za stavbu obrnených vlakov a zabezpečovanie železničných spojení medzi jednotlivými povstaleckými oblasťami.

Ale sú tu aj bratia, ktorí stáli na opačných stranách. Veliteľom letiska Mokrad' bol nadporučík Dušan Čatloš, brat ministra národnej obrany generála Ferdinanda Čatloša. Generál Čatloš skončil ako zajatec povstalcov, medzi ktorých naopak patril jeho brat Dušan.

A môžeme pridať aj príklad, ako pri takýchto príbuzenských vzťahoch išlo o život. Konkrétne generál Malár by neskončil promptne v nemeckom zajatí, keby netelefonoval z Prezidentského paláca bratrancovi, kapitánovi Jánovi Malárovi, veliteľovi topolčianskej posádky, že majú čakať na príhodnejšiu chvíľu na už naplánovanú protinemeckú akciu. Vzápätí sa o tom dozvedeli Nemci a osud generála Malára sa začal naplňovať až k jeho násilnej smrti v nemeckom zajatí...

Čatloš, Ferdinand, generál (* 7. 10. 1895, Liptovský Peter – † 16. 12. 1972, Martin), slovenský generál, minister národnej obrany vojnového Slovenského štátu. Jeho premenlivý postoj viedol k zmätku v povstaleckých plánoch. Do poslednej chvíle sa totiž tváril, že napomôže aktívne k prechodu slovenskej armády na stranu Červenej armády. Vďaka nemu 4. augusta odleteli kapitán Mikuláš Ferjenčík za občiansky odboj a armádu s Karolom Šmidkem za komunistov do ZSSR.

Čatlošov plán otvorenia karpatských priesmykov dvomi východoslovenskými divíziami pre rýchle oslobodenie Slovenska Červenou armádou dával veľkú šancu na úspech pri malých obetiach aj na civilnom obyvateľstve. Pritom sa Čatloš usiloval o nadviazanie spojenia aj so slovenským protifašistickým odbojom. Beneš a londýnska vláda boli zásadne proti, preto sa povstalecké velenie od Čatloša dištancovalo a následne s ním odmietla jednať aj Moskva. Iste preto v rozhodujúcich dňoch Povstania zaváhal a najskôr sa vyjadril v rozhlasovom prejave proti ozbrojenému vystúpeniu. Asistoval nemeckým vojskám pri odzbrojovaní bratislavskej posádky na zhromaždení jej dôstojníkov, po čom bol izolovaný v tzv. čestnej väzbe v prezidentskom paláci. Rýchlo pochopil, že sa ho Nemci chystajú zatknúť. V noci na 2. septembra 1944 tajne opustil Bratislavu, odišiel k povstalcom na stredné Slovensko a po ceste naopak prehováral niektoré váhajúce posádky, aby sa pridali tiež. Na pohľad čudnú premenu Čatloša vysvetľuje výrok kapitána Staneka, ktorý bol šéfom jeho spravodajského oddelenia ministerstva: „Do poslednej chvíle som klamal ministra Čatloša, že bude veliteľom povstania.“ Čatloš bol zatknutý a prevezený do Moskvy, kde bol do konca vojny internovaný. Po skončení II. svetovej vojny bol v roku 1947 odovzdaný do rúk československých orgánov. Národným súdom v Bratislave bol odsúdený len na 5 rokov väzenia (iní dostali doživotie i trest smrti). Od roku 1948 až do svojej smrti pracoval ako úradník v Martine.

Dobrovodský, Jozef, major delostrelectva (* 25. 2. 1909 Dolný Kubín, okr. Námestovo – † 5. 8. 1986 Bratislava), jeden z hrdinských veliteľov

Povstania, ktorý sa zaslúžil o to, že sa už v prvých dňoch nezrútilo. Hlavný povstalecký veliteľ Golian ho poveril vedením prípravy povstania v žilinskej posádke a koordinovaním príprav na ozbrojené vystúpenie v posádkach Ružomberok a Martin. Do Žiliny musel dochádzať tajne a prípravy na Povstanie tajiť. Keď sa 28. augusta 1944 dozvedel o obsadení Ružomberka partizánmi v predchádzajúci deň, urýchlene odišiel zistiť situáciu v tomto meste. Pokračoval do Banskej Bystrice, kde ho podplukovník Golian informoval o akútnom nebezpečenstve obsadenia Slovenska nemeckými vojskami. Dostal rozkaz vrátiť sa do Žiliny a tam byť v pohotovosti. Zároveň na jeho príklade neskôr dokumentujeme, že nacisti nerešpektovali status povstaleckých vojakov a hlavne veliteľov. Mstili sa tak aj na ich rodinách...

Po potlačení Povstania, koncom októbra 1944 ustúpil s malou skupinou vojakov a žandárov do Nízkych Tatier. Pri prechode na Prašivú ho však nemecká hliadka v polovici novembra zajala. Odvliekli ho do zberného tábora v Starých Horách a potom do Banskej Bystrice. Odtiaľ ušiel a po mnohých peripetiách sa dostal do Bratislavy. Zaobstaral si falošné doklady na meno Jozef Kováč. Prijali ho do tamojšej Štátnej nemocnice, kde si liečil omrznuté nohy a žalúdočný vred. Po čiastočnom vyliečení odišiel na Oravu, kde nadviazal spojenie s ilegálnymi pracovníkmi v Dolnom Kubíne. V tom čase bol vojenským súdom v neprítomnosti odsúdený na trest smrti obesením. Keď sa Gestapo dozvedelo o jeho prítomnosti na Orave, nasledovali časté prehliadky u Dobrovodského príbuzných a známych. Hľadal možnosť prechodu k oslobodzovacím jednotkám, čo sa mu podarilo začiatkom apríla 1945, kedy prešiel do

Popradu a vstúpil do 1. československého armádneho zboru. Ako pridelený dôstojník veliteľa delostrelectva armádneho zboru zúčastnil sa oslobodzovacích bojov od Vrútok až do Prahy. Dostal sa opäť na miesta, kde v prvých dňoch SNP velil povstaleckým jednotkám zo žilinskej posádky.

Po oslobodení menovali J. Dobrovodského za veliteľa 11. ťažkej delostreleckej brigády dislokovanej v Žiline a potom v Košiciach. Pri oslavách 1. výročia SNP v Žiline v auguste 1945 mu udelili čestné občianstvo mesta.

V roku 1950 sa Jozef Dobrovodský stal obeťou nezákonných represálií. Začiatkom marca ho orgány Hlavného štábu zaistili a vo väzení vojenského súdu na Hradčanoch v Prahe pod nátlakom vyšetřovali s cieľom usvedčenia zo špionáže a velezrady. Na základe vykonštruovaného obvinenia bol 10. novembra 1950 odsúdený Štátnym súdom v Prahe na 18 rokov straty slobody za údajnú vojenskú zradu. Postupne prešiel väznicami v Mladej Boleslavi, Jihlave, na Mírove, v Olomouci a v Leopoldove. Už v apríli 1955 bol na základe čiastočnej obnovy procesu oslobodený spod obžaloby za vojenskú zradu a špionáž a po zmene trestu na 7 rokov prepustený na slobodu.

Súdne konanie s J. Dobrovodským bolo znovu obnovené v roku 1964. Vtedy ho rozsudkom Vyššieho vojenského súdu v Trenčíne oslobodili spod obžaloby v plnom rozsahu a v roku 1966 vojensky a občiansky rehabilitovali. Podobne ako viacerí povstaleckí dôstojníci mal však celé roky ťažkosti so získaním zamestnania v civilnom sektore. Postupne pracoval ako robotník v Zelenine Bratislava, v JRD Podunajské Biskupice a v kameňolome v Mariánke, neskôr ako šofér v podniku

Západoslovenské kameňolomy a štrkopiesky v Bratislave. Po absolvovaní externého štúdia na Priemyselnej škole stavebnej v Bratislave pracoval až do odchodu do dôchodku ako technik v podnikovom Stredisku vedecko-technických informácií. In memoriam mu bola udelená hodnosť generálmajora.

Fajtl, František, kapitán (* 20. 8. 1912 Donini – † 4. 10. 2006 Praha), československý stíhací pilot bojujúci za II. svetovej vojny najskôr v radoch francúzskeho letectva a potom Royal Air Force. V máji 1941 nastúpil k 313. stíhacej peruti a stal sa veliteľom letky. Koncom apríla 1942 bol vymenovaný za veliteľa 122. perute, 5. mája 1942 však bol zostrelený nad Francúzskom. Na dramatickom úteku sa najprv dostal do Nemcami neobsadenej časti Francúzska a potom cez Pyreneje do Španielska. Po niekoľkých mesiacoch sa tak vrátil do Anglicka a od roku 1943 bol veliteľom 313. stíhacej perute. Za svoju činnosť bol vyznamenaný Záslužným leteckým krížom (DFC). V roku 1944 bol vymenovaný za veliteľa skupiny pilotov, ktorí sa presunuli na Východný front do Sovietskeho zväzu. Po preškolení na sovietske lietadlá Lavočkin La-5FN sa stal veliteľom 1. československého stíhacieho pluku. Pod jeho velením sa časť pluku presunula na povstalcami obsadené územie Slovenska. Za ťažkých podmienok sa im darilo niekoľko týždňov operovať v tyle nepriateľa. Táto v histórii II. svetovej vojny ojedinelá letecká akcia znamenala významnú podporu povstaleckej armáde. Po ústupe na Sovietmi už oslobodené územie sa až do konca vojny v pozícii veliteľa pluku ďalej zúčastňoval na leteckých operáciách najmä pri oslobodzovaní Ostravy.

Po februári 1948 bol degradovaný na vojaka a 17 mesiacov strávil vo väzení na Mírove. Po prepustení pracoval ako účtovník v stavebnom podniku v meste Louny.

Po roku 1989 bol rehabilitovaný a v roku 1990 povýšený do hodnosti generálmajora letectva.

Gašpar, Tido J. (* 7. 3. 1893, Rakovo-Stariny – † 10. 5. 1972, Nové Zámky) slovenský novinár, spisovateľ, kultúrny pracovník, dramaturg, verejný činiteľ, ideológ a politik, predstaviteľ bratislavskej bohémy. Bol živým príkladom zániku bratania sa pod viechou bez ohľadu na politické názory. V roku 1911 bol námorníkom na Jadrane, počas I. svetovej vojny pracoval na rakúsko-uhorskom ministerstve námorníctva. Od roku 1919 bol tajomníkom župy, od roku 1922 pracoval na tlačovom odbore Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska, od roku 1938 bol úradníkom slovenskej autonómnej vlády a od roku 1939 vedúcim Tlačového odboru Predsedníctva vlády na Slovensku. Počas 2. ČSR bol zvolený za poslanca Snemu Slovenskej krajiny za HSĽS. V roku 1940 sa stal chargé d'affaires vo Švajčiarsku, v rokoch 1941-1945 bol šéfom Úradu propagandy. V roku 1945 bol zatknutý a odsúdený na doživotie. Na slobodu sa dostal až v roku 1958 po udelení amnestie. Od roku 1963 žil až do svojej smrti v Nových Zámkoch. Pochovaný je v Bratislave na Ondrejskom cintoríne.

Gašpar bol lakmusovým papierikom paradoxov doby. Sám to vo svojich „Pamätiach“ opisuje: „V článkoch som vyzýval na pomoc (Československej) republike...V prvom rade musíme teda ozdraviť pomer Čechov a Slovákov... Republika je slobodným domovom dvoch

národov. Kto to nevidí a kto to ignoruje, je škodcom štátu a ohrozuje jeho bezpečnosť... nemožno mi poprieť dobromyseľnosť s akou som sa staval a chvel o osud republiky. Mal som ju rád a písal som o jej záchrane, ako som vedel. Preto som sa hneval na ľudí á la Dr. Beneš, o ktorých som si myslel, že svojím slepým šovinizmom zle dbajú o jej bezpečnosť..." Teda žiadny nacionalistický fanatik, ale zástanca rovnoprávneho súžitia oboch národov? Ale v mlyne svetových udalostí sa nakoniec ocitol na strane klérofašistickej vlády z vôle Hitlera samostatného Slovenského štátu. A rovnako aktívne. Stal sa autorom prejavu, ktorým 29. augusta 1944 v rozhlase vtedajší minister obrany Ferdinand Čatloš odsúdil Povstanie, pričom ten sám sa už o pár dní ponúkol prehovoriť do rozhlasu opäť, tentoraz do Slobodného vysielачa na prospech Povstania.

Tido Gašpar bol známy tým, že rád navštevoval povestné bratislavské viechy a aj ako šéf propagandy Slovenského štátu nestránil sa kamarátov, ktorí sa vyhranili protirežimovo (*Bábik*): „...strávil s nimi nejednu búrlivú noc. Ak sa dostali do ťažkostí, využil svoj vplyv a ochotne im pomohol“. Gašpar po rokoch vo svojich pamätiach napísal: „Často som sa stýkal s Clementisom, Fraňom Kráľom, s Peťkom Jilemnickým i s Poničanom ... Tiež s kazateľmi slova Marxovho, akým bol Vančura, Rybák alebo Nezval, neraz som diskutoval... Bol som zadobre s maďarským emigrantom, komunistickým spisovateľom Lajosom Bartom, ktorý bol veľmi príťažlivou osobnosťou...“ Zniesol od nich aj takéto vtipy: „Otázka - Prečo Američania bombardovali oblasť okolo Vysokej ulice, veď tam nie sú strategické ciele, tam majú len vinohradníci svoje viechy?! Odpoveď - Práve naopak, nálet mal strategický význam, spojenecké bombardéry hľadali Tida Gašpara!“ Sám

spomína, že on bol posledný, čo pri fľaši koňaku vyprevádzal známeho komunistu Clementisa do exilu a ten mu povedal: „Chráňte, čo sa dá! Myslím, že prídu zlé časy. No, nepochybujem, že nakoniec sa my víťazne vrátíme. Pokrok víťazí nad spiatočníctvom. V autonómii budete teraz prežívať éru vášho buržoázneho nacionalizmu, ak vám ju Hitler nepokazí. No nech je akokoľvek, isté je, že nakoniec všetko vústi do socializmu. I Slovensko nájde v ňom svoje miesto...“ Jeho proroctvo o komunistickom socializme sa vyplnilo, ale netušil, že bude v inými komunistami zinscenovanom politickom procese spojené s obvinením jeho najbližších komunistických súdruhov práve z „buržoázneho nacionalizmu“, po ktorom skončili na dlhé roky v komunistických žalároch.

Tido Gašpar sa neurazil ani na drsnejšie narážky: „Ej Tidko, Tidko, veď teba, keď sa vojna skončí, obesia“. Sám tvrdil, že mu to bolo predpovedané už pri narodení (*Bábik*): „Narodil som sa údajne v žinkách (žinka – šnúra, tu podľa všetkého mal autor na mysli, že mal pupočnú šnúru omotanú okolo krku – pozn. J.B.) a už vtedy pôrodná baba vraj naľakane zhíkla: "Preboha, to je zlý znak, to vravia, že taký človek odvisne. "...“ Nakoniec po vojne obišiel s trestom „len“ 30 rokov najťažšieho žalára, z ktorého sa predčasne dostáva po 13 rokoch pre zlý zdravotný stav. Gašpar po vojne vymenil viechy, kde víno zbratalo každého s každým, za žaláre, kde sa opäť stretol aj s viacerými uväznenými komunistami. Už si družne nevypili a keď ho predčasne prepustili, stal sa užasnutým svedkom zániku bohémskeho života neveľkej slovenskej intelektuálnej elity. To bol zlý koniec jeho bohémskeho života. Vždy však lepšie, ako v prípade jeho priateľa

Clementisa, ktorého vlastní súdruhovia pod falošnou zámienkou popravili...

Golian, Ján, brigádny generál (* 26. 1. 1906 Dombóvár, Maďarsko – † 1945 Nemecko), krycie meno Gama, Ley, v čase Povstania podplukovník, rýchlo povyšovaný Benešom na plukovníka a brigádneho generála, prvý veliteľ 1. československej armády na Slovensku. Ako uvádza docent Jozef Bystrický, Golian bol až treťou voľbou (po generáloch Jurechovi a generálovi Malárovi), koho ilegálna SNR oslovila. Na stretnutí 27. 4. 1944, ktorého sa zúčastnili dr. G. Husák, dr. J. Lettrich, J. Ursíny a dr. M. Josko ho oboznámili s programom a zložením ilegálnej SNR a požiadali ho, aby prevzal funkciu vojenského veliteľa (*Bystrický*): „Oznámili mu to s tým, že to isté poverenie má aj od prezidenta Beneša. Golian funkciu prijal.“ Ale hneď dostal dve závažia na obe nohy. Zástupcov si nemohol vybrať, boli mu určení – plk. Viliam Talský a plk. Ján Imro. Pritom práve Imro mal dávnejšie kontakty s ilegálnymi skupinami, chystal sa na túto úlohu a považoval svoje menovanie do čela povstaleckej armády za samozrejmé aj vzhľadom k vyššiemu veku, skúsenostiam a hodnosti. A to bol problém (*Bystrický*): „Talský a Imro podriadenosť Golianovi prisľúbili len formálne. Obaja mali výhrady ku Golianovým vojenským schopnostiam. Pôsobil aj faktor, že sa mali podriadiť mladšiemu a hodnosťou nižšiemu dôstojníkovi.“ Ako uvádza docent Bystrický Golian 17. júla hlásil do Londýna, že Imro i Talský sú mimo jeho dosahu: „Po svojom ustanovení na prvej schôdzke s polit. ústredím bol som požiadaný akceptovať dvoch zástupcov, ľavými podporovaného Imra a jeho ideovo blízkeho Talského. V záujme zhody politického ústredia som